

HAAGS
HISTORISCH
MUSEUM

ONDERWIJSDOSSIER

Primair Onderwijs (bovenbouw)

Voortgezet Onderwijs (onderbouw)

Glans, glorie en misère

De Gouden Eeuw in Den Haag

ONDERWIJSDOSSIER

Primair Onderwijs (bovenbouw)

Voortgezet Onderwijs (onderbouw)

INTRODUCTIE

Den Haag is in de Gouden Eeuw (17e eeuw) het centrum van de macht en het politieke middelpunt van de Republiek. Het landsbestuur zetelt op het Binnenhof, net als de Oranjes, die als stadhouders een machtige positie innemen. Rond het Binnenhof, het oudste regeringscentrum ter wereld, verrijzen indrukwekkende stadspaleizen voor diplomaten en regenten. Hun aanwezigheid stimuleert de productie van luxe goederen zoals zilverwerk en kostbare juwelen. Even buiten de stad verrijzen indrukwekkende buitenplaatsen voor vermogende ambtenaren en bestuurders.

Tegelijkertijd is de Gouden Eeuw voor veel inwoners van Den Haag helemaal geen gouden eeuw. Armoede, discriminatie en uitsluiting zijn in de zeventiende eeuw aan de orde van de dag. Het leven is hard, hoge kindersterfte en ziekte eisen een zware tol binnen families. Bovendien, sporen van inwoners afkomstig uit de koloniën roepen in het heden vele vragen op.

De tentoonstelling 'GLANS, GLORIE EN MISÈRE, DE GOUDEN EEUW IN DEN HAAG', die van 28 april t/m 27 oktober 2019 te zien was in het Haags Historisch Museum, liet de verschillen zien tussen de Gouden Eeuw als periode van bloei en welvaart en de realiteit van het dagelijkse, maatschappelijke leven. Dit onderwijsdossier werd naar aanleiding van de expositie samengesteld en geeft een beeld van die verschillende gezichten van de Haagse Gouden Eeuw.

IN DIT DOSSIER VINDT U

Achtergrondinformatie	03
Afbeeldingen	16
Lessuggesties en wandelingen	33
Tips voor ander educatief aanbod	41
Bijlagen	43

MEER INFORMATIE?

Ga naar www.haagshistorischmuseum.nl
of neem contact op via 070 – 312 30 65 of educatie@haagshistorischmuseum.nl.

Portret van prins Frederik Hendrik, schilderij door Michiel Jansz. van Mierevelt, ca. 1634 (Haags Historisch Museum)
> zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'
Stadhouder prins Frederik Hendrik is een zoon van Willem van Oranje. In de oorlog tegen Spanje leidt hij vele succesvolle belegeringen, wat hem de bijnaam 'Stedendwinger' oplevert. Door middel van vorstelijk vertoon - kunstverzamelingen en paleizen, maar ook hofbals en riddertoernooien - probeert de stadhouder zich te spiegelen aan echte vorsten. Een echte hofcultuur.

ACHTERGRONDINFORMATIE

CENTRUM VAN DE MACHT

Het dorp Die Haghe is in de Gouden Eeuw hét politieke en bestuurlijke hart van de Republiek der Verenigde Provinciën. Op het Binnenhof vergaderen de Staten van Holland, de regering van het machtigste gewest Holland, en de Staten-Generaal, het landsbestuur. Afgevaardigden uit het hele land komen naar Den Haag om te vergaderen. Op het Binnenhof resideert ook de stadhouder, de prins van Oranje, die er zijn eigen vleugel heeft, het Stadhoudelijk Kwartier.

Door de aanwezigheid van de regering en het hof is Den Haag ook een internationaal centrum van de macht. Tal van buitenlandse gezanten komen naar Den Haag op diplomatieke missie of om over oorlog en vrede te onderhandelen. Soms zelfs, wordt de stad vereerd met koninklijk bezoek.

Hofstad

Prins Willem van Oranje heeft nooit permanent in Den Haag gewoond. Hij verblijft liever in het ommuurde Delft: tijdens het begin van de Tachtigjarige Oorlog een veiliger toevluchtsoord dan het onverdedigbare Den Haag. Als de Spanjaarden uit Holland zijn verdreven kiest zijn zoon en opvolger Maurits er wél voor om zijn hof in Den Haag te vestigen. In 1585 neemt hij zijn intrek in het Stadhoudelijk Kwartier op het Binnenhof. Een logische keuze, want hier vergaderen de machtige Staten van Holland, de regering van het gewest Holland. Bovendien plaatst hij zichzelf zo in een traditie: de stadhouders - van oudsher de plaatsvervaarders van de graaf van Holland - hadden altijd al hun ambtswoning op het Binnenhof gehad.

Den Haag wordt zo de hofstad, de residentie van de Oranjes, en blijft dat gedurende de gehele zeventiende eeuw en lang daarna. De machtsbasis van de Oranjedynastie is het ambt van stadhouder en dat van legeraanvoerder. Hoewel de Oranjes als stadhouders officieel als ambtenaren in dienst zijn van de Staten-Generaal, slagen ze erin om van het stadhouderschap een erfelijk ambt te maken. Zij omgeven zich met een vorstelijk aura. Vooral stadhouder Frederik Hendrik, de halfbroer van Maurits, en zijn echtgenote Amalia van Solms zetten in op vorstelijk vertoon. Door de bouw van paleizen, het aanleggen van kunstverzamelingen en een internationale huwelijkspolitiek ontstaat in Den Haag een echte hofcultuur.

Portret van Amalia van Solms, schilderij door Michiel Jansz. van Mierevelt, ca. 1634 (Haags Historisch Museum)
> zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'
Amalia van Solms is de echtgenote van stadhouder Frederik Hendrik. Ze speelt een belangrijke rol bij de ontwikkeling van een hofcultuur in Den Haag, door het verzamelen van kostbare voorwerpen en schilderijen, maar ook door het dragen van dure kleding en sieraden.

De Hofvijver gezien vanaf het Doelenterrein, Adam van Breen, ca. 1618 (*Haags Historisch Museum*)
Prins Maurits (midden) en zijn halfbroer Frederik Hendrik (links) aan de oever van een bevroren Hofvijver. Hun gevolg bestaat uit pages en rijk geklede edelen.

Portret van Johan de Witt, schilderij door Caspar Netscher, ca. 1665 (*Haags Historisch Museum*)
> zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'

Tong en vinger van Johan en Cornelis de Witt (*Haags Historisch Museum*)
> zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'

Na de moord op de gebroeders De Witt worden hun lichamen opgehangen aan de wipgalg en toegetakeld. Omstanders snijden ledematen af die ter plekke worden verkocht en meegenomen om als herinnering aan de gruwelijke gebeurtenis te bewaren of om in de kroeg te laten zien. De tong van Johan en een vinger van Cornelis komen na de moord terecht bij medestanders van De Witten die ze als relieken bewaren.

DE MOORD OP DE GEBROEDERS DE WITT

Als centrum van de macht is Den Haag een plek waar politieke en religieuze conflicten wel eens tot gewelddadige confrontaties leiden. Een dramatisch dieptepunt is de moord op de gebroeders Johan en Cornelis de Witt in 1672.

Johan de Witt en de 'Ware Vrijheid'

Johan de Witt is als raadpensionaris van Holland de belangrijkste politicus in de Republiek tijdens het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk (1651-1672). Na de onverwachte dood van stadhouder Willem II in 1650 wordt geen nieuwe stadhouder benoemd. De 'republikeinse' De Witt wil dat zo houden. Alleen een Republiek zonder stadhouder kent volgens hem 'De Ware Vrijheid'.

Rampjaar

In het 'rampjaar' 1672 komt De Witt ten val. De Republiek wordt aangevallen door Frankrijk, Engeland en twee Duitse staten. De Witt krijgt de schuld van de rampzalig verlopende oorlog. In een lastercampagne wordt hij als verrader neergezet. Hij zou de Republiek aan de koning van Frankrijk hebben verkocht. Tegelijkertijd roept het volk steeds harder om de verheffing van de jonge prins Willem III tot stadhouder en legeraanvoerder. Alleen een Oranje zou het tij kunnen keren. Tot overmaat van ramp wordt Johans broer Cornelis ervan beschuldigd een moordaanslag te hebben beraamd op Willem III. Hij wordt opgesloten in de Gevangenpoort, de gevangenis van het Hof van Holland vlakbij het Binnenhof.

Lynchpartij

Wanneer op 20 augustus 1672 Cornelis de Witt op het punt staat te worden vrijgelaten en zijn broer Johan hem komt ophalen, barst de bom. Woedende burgers en schutters verzamelen zich rond de Gevangenpoort en sleuren de broers naar buiten. Geweerschoten maken een eind aan het leven van Johan en zijn broer. Hun verminkte lichamen worden vlak bij de Gevangenpoort aan de wipgalg gehangen, de plek waar gewoonlijk misdadigers worden terechtgesteld.

De moord op de gebroeders de Witt, 1672, schilderij door Pieter Frits, ca. 1672 (*Haags Historisch Museum*)
> zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'

De moord en lynchpartij op de broers is hier als een soort stripverhaal uitgebeeld. Links worden Johan (in het zwart) en Cornelis (in kimono) de Gevangenpoort uitgesleept. Centraal in de voorstelling is te zien hoe de mannen worden vermoord. Rechts worden hun dode lichamen verminkt (waarbij zelfs sprake is van kannibalisme). Het verhaal 'eindigt' op het schavot, waar de lichamen ondersteboven aan de wipgalg worden opgehangen.

Luxeproducten

De aanwezigheid van vermogende bestuurders, hovelingen en diplomaten is een sterke stimulans voor de Haagse economie. Niet alleen zorgt deze kapitaalkrachtige elite voor werkgelegenheid - door bedienden, klerken en knechten in dienst te nemen - ze creëert ook een vraag naar luxeproducten. Zo is Den Haag een van de weinige productiecentra van goudbehang in Nederland, werken in de hofstad naar verhouding veel zilvermeden en zijn er winkels met de laatste modesnufjes uit Frankrijk en Engeland. Wie handig weet in te spelen op de vraag naar 'luxe' kan zelf schatrijk worden. Juwelier Thomas Cletcher bijvoorbeeld weet door zijn handel in juwelen, onder andere voor de Oranjes, uit te groeien tot een van de rijkste inwoners van de Republiek.

De Hofvijver gezien vanaf de Korte Vijverberg, schilderij door Gerrit Adriaensz. Berckheyde, 1692
(Haags Historisch Museum) > [zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'](#)

Een jachtgezelschap begeeft zich over de Korte Vijverberg in de richting van het Tournooiveld. Een van de knechten draagt een 'cagie', een rechthoekig raam, met daarop valken. De jacht is in de zeventiende eeuw een status verhogende praktijk. Dat geldt in het bijzonder voor de valkenjacht, die zeer kostbaar is. De vogels moeten namelijk in Scandinavië worden gevangen en ook het africhten en de verzorging is duur. Vermoedelijk werd in Nederland de valkenjacht alleen door de stadhouders beoefend.

RIJK EN ARM / MAATSCHAPPIJ

Den Haag

is in de zeventiende eeuw naar verhouding de rijkste plaats in de Republiek. De

Oranjes en vele vermogende buitenlandse diplomaten niet meegerekend, telt de stad in 1627 wel 17 families met een vermogen van boven de 200.000 gulden (nu ca. 2,5 miljoen euro). In Amsterdam wonen in dezelfde tijd weliswaar 20 families met een vergelijkbaar vermogen, alleen is die stad in inwoneraantal zes keer zo groot als de hofstad.

Rijkdom

De rijkste inwoners van Den Haag zijn geen kooplieden zoals in Amsterdam, maar hoge bestuurders en ambtenaren. Bijzonder lucratieve ambten zijn die van ontvanger-generaal van de Republiek, griffier van de Staten-Generaal, raadpensionaris en postmeester. Behalve een mooi inkomen bieden deze posities ook de mogelijkheid tot zelfverrijking. Verduistering, corruptie en het verkopen van inlichtingen aan buitenlanders zijn schering en inslag op het Binnenhof. Verreweg de rijkste inwoners van Den Haag zijn de stadhouders uit het Huis van Oranje. Het grootste gedeelte van hun inkomsten komt voort uit de opbrengsten van hun domeinen, de ambten die zij bekleeden en uit buitgelden (een percentage van de - vooral op Spanje veroverde - oorlogsbuit).

Vogelvluchtgezicht op Den Haag vanuit het noordoosten, Prent door Johannes Londerseel, gedrukt door Nicolaes de Clerck, 1614 (Haags Historisch Museum) Den Haag aan het begin van de zeventiende eeuw; een open, groene stad. Centraal in de voorstelling de Hofvijver, links daarvan het Binnenhof-complex. Rechts van de vijver liggen de Vijverberg en het Lange Voorhout. Aan deze brede lanen wonen edelen, hoge bestuursambtenaren en diplomaten, dicht bij het centrum van de macht. Het gewone volk woont in de buurten rond de verderop gelegen Grote Kerk en in het Spuikwartier links van het Binnenhof.

Portret van burgemeester Thomas Cletcher jr., schilderij door Daniel Mijtens, 1643 (*Haags Historisch Museum*)
 > zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'
 De Haagse juwelier Thomas Cletcher (1598-1668) mag de stadhoudelijke familie en de Engelse koning Karel I tot zijn klantenkring rekenen. Hij begint zijn carrière als goud- en zilversmid, maar specialiseert zich op den duur in de handel in edelstenen en groeit in Den Haag uit tot een vermogend en aanzienlijk man. Cletcher stijgt op de sociale ladder: hij trouwt een Dordtse regentendochter en bekleedt in Den Haag verschillende keren het ambt van burgemeester.

BURGERS EN BUITENSTAANDERS

De burgerij vormt de kern van de zeventiende-eeuwse stedelijke samenleving, ook in Den Haag. Wie het burgerrecht heeft (en man is) dient in de schutterij en kan lid worden van een gilde en een buurtvereniging. Deze 'verenigingen' vormen de ruggengraat van de Haagse maatschappij. Ze bevorderen de onderlinge saamhorigheid en bieden een sociaal vangnet. Maar niet iedereen heeft toegang tot deze sociale netwerken. Sterker nog, de meeste inwoners hebben geen burgerrecht en kunnen zich dus ook niet aansluiten bij een gilde. De meeste mensen in de stad – bedelaars, straatzangers, venters, prostituees, knechten en werkzoekende immigranten – behoren tot het 'grauw'.

Gilden en buurtverenigingen

Gilden zijn in de eerste plaats beroepsverenigingen. Tegelijkertijd vormen ze ook een belangrijk sociaal vangnet. Bij ziekte of dood van een lid wordt er financieel bijgesprongen door het gilde. Buurtverenigingen vormen op buurtniveau belangrijke sociale netwerken. Leden helpen elkaar bij brand, tumult of oproer. Ook spelen de buurtverenigingen een rol in het beslechten van ruzies tussen buurtbewoners en bij begrafenissen.

Portret van Anna Hoeufft, echtgenote van burgemeester Thomas Cletcher jr., schilderij door Daniel Mijtens, 1643 (*Haags Historisch Museum*)
 > zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'
 Anna Hoeufft is afkomstig uit de regentenklasse van Dordrecht. Als echtgenote van de zeer vermogende juwelier en burgemeester Thomas Cletcher is zij op dit portret volgens de laatste mode gekleed. Aan sieraden ontbreekt het haar uiteraard niet.

Buurtpenningen

Buurtverenigingen vormen voor de zeventiende-eeuwse Hagenaar belangrijke sociale netwerken. Bij belangrijke momenten – geboorte, huwelijk, dood – is een rol weggelegd voor de buurtvereniging. Buurtbewoners moeten elkaar bijvoorbeeld helpen bij het uitdragen en begraven van overleden buurtgenoten. Wie aan de beurt is, krijgt een penning uitgereikt door de buurtknecht. Op de penningen zijn vaak symbolen afgebeeld die verwijzen naar de naam van de buurt. Vaak bevatten ze ook een spreuk waarin de waarden van de buurtvereniging tot uitdrukking komen, zoals ‘LIEFDE, EINDRACHT EN GOEDE STAET WENSCHEN WI BUEREN IN DE SPUISTRAET’.

Kast van het Sint-Nicolaasgilde, maker onbekend, 1663 (Haags Historisch Museum)
Het Sint-Nicolaasgilde bestaat uit kruideniers, stoffenhandelaren en andere winkeliers. In deze kast bewaren de bestuurders van het gilde hun belangrijke papieren. Op de voorkant zijn de patroon van het gilde, Sint-Nicolaas, en wapenschilden van de hoofdlieden afgebeeld.

Gildeplaten

Gildeplaten zijn een uitdrukking van beroepstrots en maatschappelijk aanzien. Ze zijn bedoeld om gezien te worden. Bij belangrijke gebeurtenissen, zoals gildeverkiezingen, begrafenissen en het ophalen van de jaarlijkse contributie wordt de gildeplaat goed zichtbaar door de gildeknecht gedragen.

Zilveren gildeplaat van het Sint-Jozefsgilde, Hans Coenraet Brechtel, 1667 (Haags Historisch Museum)

Op deze gildeplaat van het timmermansgilde zijn de zogeheten ‘proefstukken’ afgebeeld. Om lid te kunnen worden van het gilde moet een timmerman deze proefstukken kunnen vervaardigen. Gilde die zo’n meesterproef kennen, staan sociaal hoger op de ladder dan andere gilden die dit niet hebben, zoals bijvoorbeeld de winkeliers.

Brandijzers

Op bedelen staan strenge straffen in de Gouden Eeuw: verbanning uit de stad of zelfs uit het gewest Holland. Wie terugkeert en opnieuw de fout ingaat, kan een lijfstraf opgelegd krijgen: geseling, brandmerken, of het afsnijden van neus of oren. De ‘misdadigers’ worden letterlijk voor het leven getekend. Als voorbeeld voor de rest van de bevolking, maar ook zodat de bedelaar of landloper overal te herkennen is als crimineel. Vanaf het midden van de zeventiende eeuw worden ‘stercke ende onnutte bedelaers’ opgesloten in een rasp- of spinhuis om de gevangenen door middel van tewerkstelling te tuchtigen en te ‘beteren’.

ARMEN EN BEDELAARS

De Gouden Eeuw is voor veel inwoners van Den Haag helemaal geen ‘gouden’ tijd. Velen kunnen maar met moeite de eindjes aan elkaar knopen. Er geldt een scherp onderscheid tussen ‘rechte’ of ‘eerlijke’ armen en oneerlijke armen, zoals prostituees en bedelaars. De eerste groep kan aanspraak maken op allerlei vormen van liefdadigheid, zoals het wonen in een liefdadigheidshofje of een kleine financiële toelage van de Diaconie. Voor de ‘oneerlijke’ armen liggen de zaken anders.

Trekkende muzikanten, schilderij door Adriaen van de Venne, ca. 1635 (Haags Historisch Museum)
> zie voor grote afbeelding hoofdstuk ‘Afbeeldingen’
Hier zien we een groep muzikanten in de buurt van Den Haag. Links wordt een rijke dame van haar beurs beroofd. Van de Venne’s verbeeldingen van bedelaars zijn geen realistische weergaven van de werkelijkheid, maar uitvergrotingen en stereotyperingen, bedoeld om de kijker te vermaken en te waarschuwen.

Ondanks haar rijkdom - of misschien wel juist daardoor - kent Den Haag veel bedelaars. De burgerij heeft weinig mededogen met deze mensen. In de ogen van velen zijn zij bedriegers, mensen die te lui zijn om op een eerlijke manier aan de kost te komen. Er gelden dan ook strenge wetten op dit gebied. Armlastige vreemdelingen mogen niet langer dan één dag en één nacht in Den Haag verblijven. Hagenaars die hen onderdak verlenen, riskeren een fikse boete. Voor de bedelaars zelf gelden nog zwaardere straffen: verbanning uit de stad, een lijf- of schandstraf of opsluiting in een tuchthuis.

Lief en leed

Hoe kwam een zeventiende-eeuwer aan een huwelijkspartner? Kwam er liefde aan te pas of gaven andere motieven de doorslag? Huwelijken zijn in de zeventiende eeuw aan allerlei - vaak ongeschreven - regels gebonden. Zo is men het erover eens dat religie, sociale klasse en leeftijd van de huwelijkspartners moeten 'matchen', en ouders moeten de verbintenis goedkeuren. Liefde speelt in veel gevallen niet de belangrijkste rol bij de partnerkeuze. Vooral onder de elite spelen andere belangen, want door huwelijken kunnen allianties worden gesloten met andere regentenfamilies. Als er dynastieke belangen op het spel staan, zoals bij de Oranjes, heeft een 'huwelijkskandidaat' meestal niets te kiezen.

Huwelijksloterij op de Haagse kermis, schilderij door Adriaen van de Venne, ca. 1650

(Haags Historisch Museum) > [zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'](#)

De Haagse kermis is bij uitstek een gelegenheid om op zoek te gaan naar een huwelijkspartner. De Haagse schilder Adriaen van de Venne heeft dit gegeven gecombineerd met een ander aspect van de kermis, het loterijspel. Het resultaat is een gefantaseerde weergave van een 'huwelijksloterij': een grillige huwelijksmarkt met winnaars én verliezers. Het chique bruidspaar dat hier is afgebeeld is mogelijk de Duitse keurvorst Frederik Willem I van Brandenburg en Louise Henriette van Nassau. De laatste is een dochter van stadhouder Frederik Hendrik en Amalia van Solms. Ze wordt tegen haar zin door haar ouders gedwongen tot een huwelijk met de machtige Brandenburgse vorst. Dynastieke ambities gaan voor persoonlijk geluk.

KINDERSTERFTE

Geluk en verdriet liggen dichtbij elkaar in de levens van zowel rijke als arme zeventiende-eeuwse gezinnen. Slechte hygiënische omstandigheden en nog onbehandelbare kinderziekten leiden tot hoge kindersterfte. Het risico dat een kind tijdens het eerste levensjaar zou komen te overlijden is groot en ook moeders lopen bij iedere geboorte gevaar om in het kraambed te overlijden. Minder dan de helft van de geboren kinderen bereikt de volwassen leeftijd.

Doodsportret van een jong kind, schilderij door Anthonie van Ravesteyn, 1628 (Haags Historisch Museum) Sommige ouders lieten hun overleden kindje liefdevol portretteren. Op dit aangrijpende portretje draagt het kind een krans van bladeren en heeft een bloem in de hand. Verspreid over het laken liggen bloemen, naaldtakjes en ander groen. Deze zouden het kind op het doodsbed beschermen tegen kwade geesten. Het is onbekend wie het hier afgebeelde kindje is.

Zeventiende-eeuwers schrijven weinig over hun gevoelens. Wel zijn er gedichten over gestorven kinderen bekend en worden de kinderen op familieportretten vaak afgebeeld als engeltjes in de hemel.

Het zakboekje van Johan de Witt

Raadpensionaris Johan de Witt droeg altijd een zakboekje bij zich. Daarin noteerde hij berekeningen van de in- en uitgaven van de Republiek en de belangrijkste resoluties, procedures, eden en andere staatkundige teksten. Tussen alle staatszaken door vangen we hier een glimp op van het persoonlijke leven van De Witt.

Zakboekje van Johan de Witt met de verjaardagen van zijn kinderen, tweede helft 17e eeuw (Haags Historisch Museum) Op de linker pagina heeft de raadpensionaris de verjaardagen van zijn kinderen genoteerd. Daartussen ook die van zijn drie vroeg overleden kinderen: Catharina en twee meisjes met de naam Elizabeth.

Portret van de familie Van den Kerckhoven, schilderij door Johannes Mijtens, 1652 (*Haags Historisch Museum*)

> zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'

Het gezin van mr. Willem van den Kerckhoven, raadsheer bij het Hof van Holland, en Reijnburg Sebastiaensdr. de Jonge telt maar liefst 10 kinderen. De vijf engeltjes in de hemel stellen de kinderen voor die kort na de geboorte zijn overleden. De kleurrijke en verfijnde kleding laat de welvaart van het gezin zien en ook de zwarte bediende in de achtergrond doet dienst als statussymbool. De vruchten, bloemen en andere attributen die de gezinsleden vasthouden, zijn symbolen die verwijzen naar vruchtbaarheid en huwelijksdeugden als liefde, trouw en kuisheid.

Portret van Baruch de Spinoza, schilderij door onbekende maker, achttiende of begin negentiende eeuw (*Haags Historisch Museum*)

> zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'

Baruch Spinoza (1632-1677), filosoof, wiskundige en politiek denker, wordt geboren in Amsterdam als zoon van een uit Portugal afkomstige Joodse koopman. Hij krijgt een Joodse opvoeding. Samen met zijn broer Gabriël neemt hij de handel van zijn overleden vader over. Ondertussen studeert hij Latijn en houdt hij zich bezig met filosofie. Hij wordt sterk beïnvloed door het werk van René Descartes. Als hij openlijk zijn twijfels uit over diverse aspecten van de Bijbelse leer, wekt hij onder de Joodse gemeente veel onrust. In 1656 wordt hij uit de Joodse gemeenschap verstoten en verhuist hij naar het plattelandsdorpje Rijnsburg. Hij voorziet dan in zijn levensonderhoud door het slijpen van lenzen. Later verhuist hij naar Voorburg. Tegen het einde van zijn leven (1669-1671) vestigt hij zich in Den Haag, waar hij een etage huurt aan de Paviljoensgracht 72-74; het nog bestaande 'Spinozahuis'. In 1670 verschijnt – anoniem – zijn Theologisch-Politiek Traktaat waarin hij pleit voor vrijheid van meningsuiting en

godsdienstvrijheid. Zijn radicale ideeën gaan de autoriteiten te ver en zijn boeken worden verboden. Zijn levenswerk *Ethica* verschijnt na zijn dood. De invloed van zijn filosofische geschriften is evenwel immens en duurt voort tot op de dag van vandaag.

Interessant is dat Spinoza en Huygens elkaar gekend hebben. Ze deelden een passie voor microscopen en telescopen. Tijdens zijn verblijf in Voorburg woonde Spinoza op een steenworp afstand van Hofwijck, het buitenhuis van Christiaan Huygens.

WETENSCHAP

Briljante geesten

Den Haag heeft in de zeventiende eeuw geen universiteit, zoals het naburige Leiden. Toch zijn hier in de loop van de Gouden Eeuw verschillende grote geleerden actief.

Christiaan Huygens (1629-1695), zoon van de bekende dichter en diplomaat Constantijn Huygens, staat bekend als een vermaard wis-, natuur- en sterrenkundige en geniet als geleerde internationale faam. Hij geeft als eerste een verklaring voor de ringen rond de planeet Saturnus en bedenkt een baanbrekende theorie over de werking van het licht. Ook is hij de uitvinder van het slingeruurwerk.

De in Den Haag opgegroeide Christiaan studeert onder andere rechten en wiskunde in Leiden. Hij verwisselt een diplomatieke loopbaan al snel voor een leven in dienst van de wetenschap. In 1663 bezoekt hij Parijs en Londen. De Royal Society benoemt hem tot lid. In 1666 verhuist hij naar Parijs, waar hij benoemd wordt tot onderzoeksdirecteur bij de Academie van Wetenschappen. Vanwege tegenwerking en depressies keert hij in 1681 terug naar Den Haag, waar hij zijn intrek neemt bij zijn bejaarde vader aan het Plein. Na de dood van zijn vader in 1687 gaat hij op de buitenplaats Hofwijck in Voorburg wonen. Net als veel andere universele geleerden als Descartes en Spinoza blijft hij zijn hele leven vrijgezel.

Portret van Christiaan Huygens, schilderij door Caspar Netscher, 1671 (*Haags Historisch Museum*)

> zie voor grote afbeelding hoofdstuk 'Afbeeldingen'

De Gouden Eeuw in Den Haag

Portret van prins Frederik Hendrik, schilderij door Michiel Jansz. van Mierevelt, ca. 1634. Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw in Den Haag

Portret van Amalia van Solms, schilderij door Michiel Jansz. van Mierevelt, ca. 1634. Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw
in Den Haag

Tong en vinger van Johan en Cornelis de Witt.
Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw
in Den Haag

Portret van Johan de Witt, schilderij door Caspar Netscher, ca. 1665.
Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw in Den Haag

Trekkende muzikanten, schilderij door Adriaen van de Venne, ca. 1635.
Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw in Den Haag

De Hofvijver gezien vanaf de Korte Vijverberg, schilderij door Gerrit Adriaensz. Berckheyde, 1692. Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw in Den Haag

Portret van burgemeester Thomas Cletcher jr., schilderij door Daniel Mijtens, 1643.
Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw in Den Haag

Portret van Anna Hoeufft, echtgenote van burgemeester Thomas Cletcher jr., schilderij door Daniel Mijtens, 1643. Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw in Den Haag

De moord op de gebroeders de Witt, 1672, schilderij door Pieter Frits, ca. 1672.
Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw in Den Haag

Portret van de familie Van den Kerckhoven, schilderij door Johannes Mijtens, 1652.
Collectie Haags Historisch Museum.

De Gouden Eeuw in Den Haag

Huwelijksloterij op de Haagse kermis, schilderij door Adriaen van de Venne, ca. 1650. *Collectie Haags Historisch Museum.*

De Gouden Eeuw in Den Haag

Vertrek van Koningin Henrietta Maria, gemalin van Karel I van Engeland, van het strand te Scheveningen, schilderij door Sybrand van Beest, 1643. *Collectie Haags Historisch Museum.*

Het is een drukte van belang op het strand van Scheveningen. Half Den Haag lijkt te zijn uitgelopen om het vertrek van de Engelse koningin Henrietta Maria te zien. De koningin was 10 maanden eerder naar Nederland gekomen om haar dochter, prinses Maria Henrietta Stuart, naar Den Haag te brengen. De 13-jarige prinses was enkele jaren daarvoor al getrouwd met prins Willem II, de zoon van stadhouder Frederik Hendrik. De Haagse schutterij mocht de Engelse koningin uitgeleide doen. Zij zullen bijzonder trots zijn geweest op deze taak, want ze laten naar aanleiding van de gebeurtenis speciaal dit schilderij maken waarop zij zelf het hoofdonderwerp vormen.

De Gouden Eeuw in Den Haag

Het Binnenhof met de Ridderzaal, schilderij door Hollandse School, ca. 1655.
Collectie Haags Historisch Museum.

De Ridderzaal - in de zeventiende eeuw nog 'Grote Zaal' geheten - biedt een wat vervallen indruk. De oude grafelijke zaal wordt meestal dan ook niet gebruikt door het landsbestuur, maar dient een veel alledaagser doel, namelijk die van boekenmarkt. Door de aanwezigheid van de belangrijke vergaderingen van de Staten van Holland en de Staten-Generaal is het Binnenhof bij uitstek de plek waar je het laatste politieke en militaire nieuws kunt horen of een passerende bestuurder om een gunst kunt vragen. Dat laatste is hier vermoedelijk afgebeeld rechts voor de Ridderzaal.

De Gouden Eeuw in Den Haag

De Riviervismarkt gezien naar het Westeinde, schilderij door Jan Steen, ca. 1652.
Collectie Haags Historisch Museum.

In de omgeving van de Grote Kerk worden al sinds de Middeleeuwen markten gehouden. In de zeventiende eeuw ontstaat de Riviervismarkt als afsplitsing van de 'gewone' vismarkt. Hier kopen Hagenaars hun riviervis, zoals zalm en baars. Dit levendige schilderij is een vroeg werk van Jan Steen, die in 1649 vanuit Leiden naar Den Haag verhuist om in de leer te gaan bij de beroemde landschapsschilder Jan van Goyen. Steen woont in bij Van Goyen aan de Dunne Bierkade en trouwt met diens dochter Margaretha.

De Gouden Eeuw in Den Haag

De Haagse Meikermis op het Buitenhof met een parade van de Haagse schutterij, prent door Daniel Marot, 1687. *Collectie Haags Historisch Museum.*

Eén keer per jaar trekken de schutters van Sint-Sebastiaan op volle oorlogssterkte, met vliegend vaandel en slaande trom door de belangrijkste straten van Den Haag. De druk bezochte Meikermis is bij uitstek het geschikte moment om de eensgezindheid en militaire kracht van de stad te tonen. De schutters zijn gewapende burgers die waken over de veiligheid in de stad. Iedere volwassen, mannelijke burger is in principe verplicht om als schutter te dienen. Armlastige burgers kunnen geen lid worden, want men moet zijn eigen wapenuitrusting kunnen betalen. Ook Joden en wederdopers worden niet toegelaten.

De burgers die wél lid zijn, gedragen zich lang niet altijd even netjes. Verordeningen van het stadsbestuur waarschuwen voortdurend voor dronkenschap, gokken, en onderlinge ruzies. Er staan flinke boetes op onordelijk gedrag of het niet komen opdagen, vooral tijdens de schuttersparade op de Meikermis. Uiteraard is daar in deze prent van Daniel Marot geen sprake van. Keurig in het gelid paraderen de schutters over het Buitenhof, de trots van de stad.

De Gouden Eeuw in Den Haag

Portret van Christiaan Huygens, schilderij door Caspar Netscher, 1671. *Collectie Haags Historisch Museum.*

LESSUGGESTIES

IN DE KLAS

In deze lessuggesties staan de verschillende kanten en 'gezichten' van de Gouden Eeuw centraal: de rijke, welvarende kant, maar ook schaduwzijden als armoede en slavernij. Doel is leerlingen een zo compleet mogelijk beeld van deze periode te geven, hen kritisch te laten nadenken over verschillende aspecten en kanten, om uiteindelijk voor zichzelf te bepalen: past de term 'Gouden Eeuw' wel zo goed bij deze periode?

De lessen in de klas kunnen als een reeks, opeenvolgend worden uitgevoerd, maar een leerkracht kan ook onderdelen kiezen en zelf aan- en invullen.

De lessen doorlopen de structuur van het creatieve proces. Na een introductie en een oriëntatie volgt een onderzoek en presenteren de leerlingen vervolgens hun bevindingen. Met een nabespreking/ evaluatie worden de lessen afgesloten.

1. INTRODUCTIE

DUUR: 15-30 MINUTEN

Maak een keuze uit de volgende suggesties:

- Bekijk en bespreek ter introductie één van de SchoolTV aflevering over de Gouden Eeuw (één of meerdere Canonvensters of één of meerdere afleveringen van **Welkom in de Gouden Eeuw**, zie 'tips')
- Bekijk samen met de leerlingen één van de Haagse schoolplaten die betrekking hebben op de 17e eeuw, op de website www.haagseschoolplaten.nl:
Gebroeders De Witt: haagseschoolplaten.nl/#!/gebroeders-de-witt/
Misdaad en straf: haagseschoolplaten.nl/#!/misdaad-en-straf/
Slavernijverleden: haagseschoolplaten.nl/#!/slavernij/

Boven de schoolplaten is een aantal 'tabbladen' te zien:

- De schoolplaat zelf toont allemaal (aanklikbare) fragmenten met meer informatie, die te maken hebben met het onderwerp.
- Bij de introductie zijn filmpjes, geluidsfragmenten en/of voorleesverhalen te vinden.
- Bij museumschatten zijn objecten in de collectie van het Haags Historisch Museum en Museum de Gevangenpoort te vinden die met het onderwerp te maken hebben.
- Den Haag anno nu laat sporen zien die te maken hebben met het onderwerp in de huidige stad.
- Bij de docenteninformatie staan quizen, speurvellen en andere praktische en inhoudelijke tips.

• Bespreek een les over het slavernijverleden bij u op school, verzorgd door Stichting Stil Verleden (www.stilverleden.nl), Maria Karg, directeur Stichting Stil Verleden). De les heet '**Slavernij, toen en nu**', duurt max. anderhalf uur en € 75,- per klas.

• Bezoek het **Haags Historisch Museum** of de **Gevangenpoort** (zie 'In het museum')

• Bekijk via **Googlemaps** op een historische wereldkaart hoe Nederland er in de 17de eeuw uit zag: uit welke provinciën en koloniën bestond de Republiek?

• Loop één van de **stadswandelingen** (zie 'wandelingen')

2. MINDMAP

DUUR: 15-30 MINUTEN

Geef de leerlingen de opdracht ieder voor zich een mindmap te maken over de Gouden Eeuw. Vraag hen in het midden van hun blaadje 'Gouden Eeuw' te schrijven, en daarom heen termen, woorden, uitspraken en gevoelens die hen doen denken aan deze periode of die ze met deze periode associëren. Geef hen hiervoor ca. 5 minuten de tijd.

Vraag hen dan ieder voor zich de opgeschreven woorden te clusteren: kunnen ze groepjes maken? Bijvoorbeeld 'rijkdom', 'kunst', 'politiek', 'gevoelens', etc.

Bespreek dit klassikaal na: zijn er woorden die veel voorkomen? Wat voor clusters maakten de leerlingen? Wat is het algemene beeld dat in de klas bestaat over deze periode? Komen er ook gevoelens of meningen bij kijken?

3. ONDERZOEK EN PRESENTATIE

DUUR: 60 MINUTEN

3A. ONDERZOEK UITVOEREN

Deel de klas op in groepjes en wijs hen ieder een van de volgende thema's toe:

1. politiek
2. rijk en arm
3. samenleving
4. wetenschap
5. misdaad en straf
6. handel
7. slavernij
8. kunst

• Geef de groepjes de opdracht onderzoek te doen naar hun thema. Laat hen hiervoor bijvoorbeeld de inhoudelijke informatie in dit onderwijsdossier gebruiken, de websites die onder 'tips' worden genoemd of laat hen zelf informatie zoeken.

Bij elk thema horen telkens twee stellingen. Elk groepje begint met de volgende vragen te beantwoorden:

- Wat wordt er precies met de stellingen bedoeld?
- Begrijpen we alle woorden?

• Vervolgens kiest het groepje één van de stellingen en met deze stelling in het achterhoofd doen ze hun onderzoek.

De stellingen:

politiek

- De republiek was een goede staatsvorm. We kunnen best het koningshuis afschaffen en weer terug naar deze vorm van bestuur.
 - Het is terecht dat je bepaalde (belangrijke) functies ‘erft’ van een familielid. Zo’n functie past vaak gewoon goed bij een familie.
-

rijk en arm

- Rijkdom was in de 17e eeuw in Den Haag niet goed verdeeld. De stadhouders hadden bijvoorbeeld best wel wat bezit af mogen staan aan de allerarmsten.
 - Het was voor Den Haag goed dat er een paar heel rijke mensen in de stad woonden. Die kochten allemaal luxe producten en zo verdienden anderen (de armere mensen) daar ook weer aan.
-

samenleving

- Niemand mag buiten de groep vallen. Dat er in de 17e eeuw zoveel mensen niet geholpen werden als ze het moeilijk hadden, is schandelijk.
 - Het is goed dat er in de 17e eeuw onderscheid werd gemaakt tussen ‘eerlijke’ en ‘oneerlijke’ armen. Eigen schuld dikke bult.
-

wetenschap

- In de 17e eeuw zijn er een paar heel belangrijke uitvindingen gedaan, dingen waar we nu niet meer zonder zouden kunnen.
 - Zonder de filosoof Spinoza was onze samenleving nu een stuk minder vrij geweest.
-

misdaad en straf

- Het is best goed dat er toen lijfstraffen bestonden, dat hielp waarschijnlijk het beste. Misschien moeten we dat maar weer invoeren.
 - Het is heel raar dat het strafbaar was om bijvoorbeeld een dakloze te helpen en een nachtje onderdak te bieden. Dat moet je toch zelf weten en is toch alleen maar fijn?
-

handel

- Door de wereldhandel werd ons land rijk en welvarend. Maar daar profiteerde niet iedereen van en het ging ten koste van anderen.
 - Door de wereldhandel van toen staat Nederland nu wel goed op de kaart.
-

slavernij

- Op school krijgen kinderen genoeg informatie en les over slavernij (al dan niet in combinatie met de Gouden Eeuw).
 - De afschaffing van de slavernij moet een officiële landelijke feest- en herdenkingsdag worden. Het gaat ons allemaal (nog steeds) aan.
-

kunst

- Kunst heeft er ook voor gezorgd dat mensen de 17e eeuw een Gouden Eeuw zijn gaan noemen.
 - Door schilderijen hebben we nu een goed beeld van toen: zij geven de werkelijkheid van die tijd goed weer.
-

Met de informatie die de leerlingen tijdens hun onderzoek zoeken en verzamelen, bepalen zij of ze het eens zijn met de stelling of niet, en waarom. Het groepje dient het onderling eens te worden over een algemeen gedeelde mening.

3B. PRESENTATIE ('PITCH')

Vervolgens bereiden de leerlingen met de verzamelde informatie in hun groepje een korte ‘pitch’ voor. Daarin:

- vertellen zij wat hun onderwerp is
 - vertellen zij kort iets over dit onderwerp, zodat de rest van de klas een algemeen beeld krijgt
 - vertellen zij welke stelling zij hebben gekozen
 - lichten zij hun standpunt ten opzichte van de stelling toe
 - proberen zij met deze toelichting de rest van de klas te overtuigen van hun mening
-

Elke pitch wordt afgesloten met een kort **klassengesprek** (‘debat’): is de rest van de klas het eens met het groepje? Zijn er nog meer argumenten voor of tegen te verzinnen? Welk groepje is uiteindelijk het meest overtuigend?

3C. AFSLUITING EN EVALUATIE

Na alle pitches volgt een groot gezamenlijk einddebat. Door alle pitches hebben de leerlingen de 17e eeuw nog beter leren kennen, vanuit nog meer gezichtspunten.

De stelling waarover gedebatteerd wordt is:

Het is niet terecht dat de 17e eeuw een Gouden Eeuw wordt genoemd

- Start met het voorlezen van spoken word van de Haagse **Xaviera Cameron** (zie bijlage 1) of het interview met **Maria Karg**, directeur Stichting Stil Verleden (zie bijlage 2).
- Lees ook het gedicht voor van **Ies 't Hart** (zie https://www.dichters.nl/oorlogs_gedichten/1467639/gouden_eeuw_1672) of laat de korte video van SchoolTV over Rijkdom in de Gouden Eeuw zien: <https://schooltv.nl/video/rijkdom-in-de-gouden-eeuw-kooplieden-en-hun-huizen/>
- Wat is het verschil in blik op deze periode tussen gedicht, video en het stuk van Xaviera Cameron of het interview met Maria Karg?

-
- Verdeel de klas in 3 groepen: een groep voorstanders, een groep tegenstanders, en het publiek (dat als jury optreedt). Treed zelf op als voorzitter, die beurten uitdeelt en de orde bewaakt.
 - De groepen die met elkaar in debat gaan, bereiden hun standpunt voor: welke argumenten kunnen ze bedenken, met welke argumenten denken ze dat de tegenpartij komt, hoe kunnen zij daar weer op reageren?
 - Bepaal vooraf een tijdsduur, bijvoorbeeld 10 minuten. Neem samen de regels nog even door (iedereen wacht op zijn beurt, je wacht tot je een beurt krijgt, we blijven aardig voor elkaar, er wordt niets gezegd over iemand persoonlijk, er wordt altijd naar de voorzitter geluisterd, etc.)
 - Start het debat, deel beurten uit in beide groepen. Hou de tijd streng in de gaten.
 - Laat het publiek (de rest van de klas) na afloop vertellen door welke groep ze het meeste overtuigd zijn: welke groep kon zijn standpunt het beste over het voetlicht brengen?
 - Bespreek het debat maar ook de stelling samen na: zijn er meningen veranderd, wat vind je zelf nou écht? Stellen we de minister-president voor om de term Gouden Eeuw af te schaffen of mag de term blijven?
-

4. IN HET MUSEUM

De lessen in de klas kunt u aanvullen en/ of verdiepen met een museumbezoek, bijvoorbeeld aan de hand van één van de onderstaande museumlessen.

Haags Historisch Museum: Gezichten van de Gouden Eeuw

Jan van Ravesteyn was tijdens de Gouden Eeuw de meest gewilde portretschilder van Den Haag. Hij maakte portretten van onder meer rijke inwoners, het stadsbestuur en de schutterij. Welke mensen zijn er afgebeeld, wat zeggen deze schilderijen over die tijd en hoe ging Van Ravesteyn te werk? Hoe maak je zelf eigenlijk een portret? Dat ontdek je allemaal tijdens deze les.

Ontdek de portretten

Bij deze les kan gekozen worden uit twee opties:

- **Museumles:** de leerlingen bekijken samen met een museumdocent de portretten van Jan van Ravesteyn in het museum.
- **Workshop portrettschilderen:** de leerlingen bekijken eerst samen met een museumdocent de schilderijen van Jan van Ravesteyn in het museum. Daarna gaan ze zelf aan de slag en maken een portret van een klasgenoot, juf of misschien wel zichzelf.

PRAKTISCHE INFORMATIE

DUUR: 60 MINUTEN

KOSTEN: Museumles: €4,00 per leerling

Museumles + schilderworkshop (incl. materialen): €6,00 per leerling (*duur: 1,5 uur*)

BOEKEN: Om een museumles te bespreken neemt u contact op met het museum via educatie@haagshistorischmuseum.nl of 070 - 312 30 65

Gevangenpoort: Geschiedenis van misdaad en straf

Vanaf groep 6 (adviesleeftijd vanaf 8 jaar) kunt u Museum de Gevangenpoort bezoeken. Tijdens een spannende rondleiding komt de geschiedenis van misdaad en straf door de eeuwen heen aan bod.

Een spannende rondleiding

De leerlingen worden meegenomen door één van onze gidsen door het eeuwenoude gebouw. Een spannende rondleiding door Museum de Gevangenpoort over hoe in verschillende eeuwen tegen misdaad en straf werd aangekeken en speciaal welke rol de Gevangenpoort, als staatsgevangenis en gerechtsgebouw, hierin speelde. Er zal worden onderzocht welke verschillen en overeenkomsten er zijn tussen de situatie van toen en de huidige ideeën over misdaad en straf.

Spreekwoorden en gezegden

Door persoonlijke verhalen van personen die in de Gevangenpoort gevangen waren gezet en spannende ontsnappingsverhalen komt het gebouw waarin de leerlingen zich bevinden tot leven. Ook komen spreekwoorden en gezegden als 'de genadeklap' en 'het pispaaftje' aan bod bij het verhaal over de geschiedenis van martel- en strafwerktuigen die opgesteld zijn in ons museum.

PRAKTISCHE INFORMATIE

DUUR: 60 MINUTEN waarvan 30 minuten rondleiding. De les begint op het hele uur

KOSTEN: € 4,25 per leerling. Begeleiding gratis (*max. 2 begeleiders per 25 leerlingen*)

BOEKEN: Om een museumles te bespreken neemt u contact op met het museum via info@gevangenpoort.nl of 070 - 346 08 61 (*liefst minimaal 2 weken van te voren*)

5. WANDELINGEN

De 17de eeuw beleven in de stad? Wandel dan één van onderstaande themaroutes, gratis te downloaden.

Gebroeders De Witt

Haags Historisch Museum

<https://haagseschoolplaten.nl/#!/gebroeders-de-witt/anno-nu>

Wandeling langs de belangrijkste plekken die verbonden zijn met de Gebroeders de Witt.

Gouden eeuw

VVV Den Haag

<https://denhaag.com/nl/routes/gouden-eeuw-wandeling>

Wandeling langs een aantal belangrijke 17e-eeuwse monumenten en plekken in de Haagse binnenstad. Ontdek de geschiedenis van Den Haag met deze Gouden Eeuw-wandeling.

Terug naar de Republiek; wandeling door de geschiedenis Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795)

ProDemos

<https://prodemos.nl/wp-content/uploads/2016/03/Wandeling-Den-Haag-Republiek.pdf>

Wandeling door de geschiedenis van de Nederlandse Republiek.

Den Haag en slavernij

Haags Historisch Museum in samenwerking met Pasado Presente

<https://www.haagshistorischmuseum.nl/wandelingen-met-gids>

Wandeling langs de sporen in de stad die de rol van Den Haag duiden in de totstandkoming, handhaving en afschaffing van de slavernij (met gids of individueel met wandelboekje mogelijk).

TIPS

Een greep uit ander educatief aanbod online:

haagseschoolplaten.nl | [gebroeders-de-witt](https://www.gebroeders-de-witt.nl) | [misdad-en-straf](https://www.misdad-en-straf.nl) | [slavernij](https://www.slavernij.nl)

Digitale kijkplaten met veel Haagse verhalen en weetjes, vertelt aan de hand van objecten uit de collectie van het Haags Historisch Museum en de Gevangenpoort. Ook zijn er gratis lesmateriaal en docentenhandleidingen opgenomen.

De kijkplaten die over de Gouden Eeuw gaan, zijn Gebroeders de Witt, Misdad en straf en (deels) Slavernij.

[haagsetijden.nl](https://www.haagsetijden.nl) | [regenten-en-vorsten](https://www.regenten-en-vorsten.nl)

Aan de hand van onder andere historische objecten wordt binnen thema's als Bestuur, Wonen, Arm/ Rijk en Cultuur verteld over de geschiedenis van Den Haag. Binnen de site is een verdeling in tijdsblokken gemaakt aan de hand van de tien tijdvakken van De Rooij. De 17e-eeuw is het tijdvak Regenten en Vorsten.

[gevangenpoort.nl](https://www.gevangenpoort.nl) | [Boekje Misdad & Straf](https://www.boekje-misdad-en-straf.nl)

Een gratis te downloaden boekje over misdad en straf, vroeger & nu.

[schooltv.nl](https://www.schooltv.nl) | [Welkom in de Gouden Eeuw](https://www.welkom-in-de-gouden-eeuw.nl)

Welkom in de Gouden Eeuw is een komische talkshow waarin Dorine Goudsmit (gespeeld door Plien van Bennekom) samen met 'Bekende Gouden Eeuwers' terugblijkt op de hoogtepunten uit hun Gouden Eeuw. In acht verschillende afleveringen van ieder ca. 25 minuten komen thema's aan bod als onder andere Handel, Rijk en Arm, Politiek en Kunst.

www.entoen.nu | [Canonvensters](https://www.canonvensters.nl)

Deze website bevat veel informatie over de vensters van de Nederlandse Canon, in de vorm van beeldmateriaal, leesteksten en video's.

Binnen de 17de eeuw komen de volgende vensters aan bod:

- De Republiek: <https://www.entoen.nu/nl/republiek>
- De VOC: <https://www.entoen.nu/nl/voc>
- De Beemster: <https://www.entoen.nu/nl/beemster>
- De grachtengordel: <https://www.entoen.nu/nl/grachtengordel>
- Hugo de Groot: <https://www.entoen.nu/nl/hugodegroot>
- De Statenbijbel: <https://www.entoen.nu/nl/statenbijbel>
- Rembrandt: <https://www.entoen.nu/nl/rembrandt>
- De Atlas Major: <https://www.entoen.nu/nl/atlasmajor>
- Christiaan Huygens: <https://www.entoen.nu/nl/christiaanhuylgens>
- Spinoza: <https://www.entoen.nu/nl/spinoza>
- Slavernij: <https://www.entoen.nu/nl/slavernij>
- Buitenhuizen: <https://www.entoen.nu/nl/buitenhuizen>

www.stilverleden.nl

Deze website vertelt over de activiteiten van Stichting Stil Verleden. De stichting realiseert gastlessen voor volwassenen en scholieren op het basis- en voortgezet onderwijs, met het accent op het Nederlandse slavernijverleden wereldwijd. Op interactieve en speelse wijze worden de voormalige koloniën, handelsposten van de VOC en de WIC, de Europese slavernij, de moderne vormen van slavernij en de impact op onze huidige samenleving behandeld.

slavernijenijj.nl

Deze website bevat veel informatie over allerlei aspecten die te maken hebben met de geschiedenis van de slavernij, zoals de driehoekshandel, de zeereis, cultuur en het verzet. Ook is er aandacht voor slavernij vandaag de dag.

mappingslavery.nl

Mapping Slavery NL brengt letterlijk de historische plaatsen in kaart van het slavernijverleden van het Nederlandse koloniale rijk en het erfgoed dat hieraan verbonden is. Aan de hand van (historische) kaarten is op deze site veel informatie over steden, plekken, gebouwen en monumenten te vinden die gelinkt zijn aan dit verleden. De educatieve poot van deze site voor het onderwijs is te vinden op: <https://edu.mappingslavery.nl/>

Fynes Morrison, reiziger

Dorp of stad?

Buitenlandse reizigers verbazen zich keer op keer over Den Haag. Den Haag heeft namelijk geen stadsrechten en geen stadsmuren. Formeel is het een dorp. Maar door haar bevolkingsgrootte, de aanzienlijke inwoners en de bijzondere gebouwen is Den Haag bepaald geen plattelandsgemeente. Een dorp dus, maar dan wel het grootste, mooiste en rijkste dorp van het land of zelfs van heel Europa, zo wordt steeds herhaald in reisbeschrijvingen. Luister hier naar het reisverslag van de Engelsman Fynes Morrison, die in 1593 Den Haag bezocht.

BIJLAGE 1

De werkelijke werkelijkheid

door **Xaviera Cameron**

“Is dit wat er werkelijk gebeurd is of is dit slechts een uitsnede van de werkelijkheid, slechts een klein gedeelte van de waarheid. Niet een waarheid dat niet objectief te bepalen is en dus een individuele ervaring van de mens is, maar feitelijke waarheden. Feitelijke waarheden die verborgen liggen achter feitelijke daden die hebben geleid tot een subjectieve vervorming van de werkelijkheid, de waarheid. Besef dat wat niet waar is kan veranderen in waarheid, als je het maar lang en vaak genoeg blijft herhalen, wordt die waarheid jou werkelijkheid, niet mijn werkelijkheid.

Mijn werkelijkheid en Ik blijf het voor mezelf herhalen zwarte parels en diamanten. Slechts een uitsnede van de werkelijkheid, slechts een klein gedeelte van de waarheid. Kop of munt? Aan alle wereldse dingen zit een keerzijde. Men kan een periode uit de geschiedenis verpakken in goud maar de inhoud blijft hetzelfde. Het is een paradox want terwijl het zo goed ging met de verenigde Nederlanden pleegde men tegelijkertijd de grootste misdaad tegen de menselijkheid. Waar is het recht voor degenen die zijn gedwongen tot knecht en zoveel onrecht hebben geleden. Voor degenen die zich slechts kunnen bewapenen met de rede, wat is redelijk en billijk voor de nakomelingen van degenen die zijn weg gestript van hun culturele identiteit en verleden.

Mijn werkelijkheid en Ik blijf het voor mezelf herhalen zwarte parels en diamanten. Slechts een uitsnede van de werkelijkheid, slechts een klein gedeelte van de waarheid. Tot minder dan een mens gemaakt, dat is de oorsprong van het woord neger. In het etymologische woordenboek kan je de oorsprong van dat woord lezen. En ook al is mijn huid niet zwart gekleurd, zo wordt er wel naar mij gewezen. Al het negatieve in een begrip verweven. Het tegengestelde van zwart is wit en toch wordt er een voorkeur aan blank gegeven omdat het staat voor schoonheid en deugd en die zijn toch nooit zwart geweest. Zijn die ooit zwart geweest? Psychologische instrumenten die worden ingezet om bij mensen een gevoel van superioriteit of inferioriteit in te prenten.

Mijn werkelijkheid en Ik blijf het voor mezelf herhalen zwarte parels en diamanten. Slechts een uitsnede van de werkelijkheid, slechts een klein gedeelte van de waarheid. Een goude eeuw dat niet voor iedereen goud is geweest. Tom van der Molen maakte vele

tongen los toen hij liet horen dat de term gouden eeuw werd geschrapt en er ruimte werd gemaakt voor nieuwe woorden. De blinde zullen zien en dove zullen horen. Wanneer men afdaald in geschiedenis komt dit geluid herhaaldelijk naar voren, het gaat er niet meer om de wereld te kennen maar om hem te hervormen. Wat je niet leert op de Nederlandse scholen maar wel op de Amerikaanse zal horen is dat Nederlandse oorlogsschepen de eerste slaven naar Virginia bracht. Afgeladen op het slavendek als dierlijk vracht. Ook op de West-indische scholen krijgen de leerlingen te horen dat Hollanders en Zeeuwen de eersten slaven leverden. Op de Nederlandse scholen worden deze lessen niet gegeven.

Mijn werkelijkheid en Ik blijf het voor mezelf herhalen zwarte parels en diamanten. Slechts een uitsnede van de werkelijkheid, slechts een klein gedeelte van de waarheid.

Er wordt ons niks verteld over de 400 miljoen indianen die hun leven hebben verloren en de meer dan 12 miljoen afrikanen die uit hun thuis zijn weggenomen. Er wordt niks verteld over het achterliggende systeem van kolonisatie en de gevolgen van dat systeem voor onze huidige natie. De haat voor zwart dat bij sommige mensen heel diep gaat, bewust en onbewust in een geprogrammeerde staat. Daal af in de geschiedenis en probeer goed te begrijpen wat je leest, kennis is enige manier waarop onwetendheid geneest want deze gouden eeuw is zeer zeker niet voor iedereen goud geweest.”

BIJLAGE 2

‘Je hoeft je niet meer te schamen’

Interview met **Maria Karg** in de Volkskrant - 3 december 2019

Haar overgrootvader, een Duitse slaveneigenaar, was zo beroerd nog niet. Hij kocht overgrootmoeder Jacoba ‘vrij’. Maria Karg, directeur Stichting Stil Verleden, weet het dankzij het Surinaamse slavenregister, dat sinds kort online staat. Ze heeft nu meer vrede met het verleden.

Maria Karg wijst naar een vergeeld stuk papier, afgebeeld op het scherm van haar laptop. ‘Dit is belangrijk’, zegt ze. ‘Hij koopt die slavin Jacoba en de kinderen vrij.’ Ze kiest haar woorden zorgvuldig en spreekt ze uit met een rollende r. ‘Hij’ is Johann, een slaveneigenaar van Duitse komaf die in 1791 naar de Nederlandse kolonie Suriname ging. Hij kwam terecht op katoenplantage Johanna en de Zwarigheid en schopte het tot directeur. ‘Die slavin Jacoba’ en haar drie kinderen werkten op de plantage. Daar voerde Johann een opmerkelijke wisseltruc uit. Op 15 mei 1835 kocht hij vier slaven, die hij twee weken later op zijn plantage inruilde voor Jacoba en haar drie kinderen. Een jaar later werden zij tegen een aanzienlijke vergoeding ‘vrijgemaakt’ door het koloniale bestuur. Waarom? Het waren zijn eigen kinderen, en Jacoba was zijn partner. ‘Toen ik dit vorig jaar voor het eerst zag... Ik kon er niet van slapen’, gaat Maria verder. Het vergeelde papier is te zien in het Surinaamse slavenregister, dat sinds 31 oktober volledig online te bekijken is. Iedere slaaf die legaal werd gekocht of verkocht in Suriname tussen 1830 en 1863 (toen de slavernij werd afgeschaft) staat erin vermeld. Het register is ooit in het leven geroepen om illegale mensensmokkel vanuit Afrika tegen te gaan. Nu biedt het een inkijk in het akelige systeem achter de slavernij in de toenmalige Nederlandse kolonie. Johann – volledige naam: Johann Matthias Karg – is Maria’s overgrootvader. ‘Ik heb veel respect voor hem’, zegt ze. ‘Hoe hij met Jacoba en die kinderen is omgegaan. Ik voel me verbonden met hem.’

Na een warme lunch met pindasoep laat Maria het product zien van jaren onderzoek naar haar eigen familie. De stamboom van de Kargs gaat met grote sprongen: Johann, gedoopt in het Duitse Regensburg in 1767, kocht Maria’s grootvader, de jongste van zijn eerder genoemde drie kinderen, vrij toen die slechts 5 jaar oud was. Die overleed in 1896, toen Maria’s vader op zijn beurt 5 jaar oud was. Maria, nu 68 jaar, werd geboren in 1951 toen haar vader zestig jaar was. Vier generaties die meer dan 250 jaar bestrijken – en twee kanten van de slavernij. Zo lang geleden is de slavernij dus niet, zegt Coen van Galen, historicus aan de Radboud Universiteit Nijmegen en aanjager van de digitalisering van het slavenregister. ‘Er leven zelfs nog mensen die herinneringen hebben aan gesprekken met hun voorouders die zich de slavernij nog konden herinneren.’ Het maakt zijn project uiterst relevant: wie via internet zoekt, kan zomaar iets te weten komen over zijn eigen directe familie, slaven of slavenhouders of allebei.

Dat is geen reden om met de vinger te wijzen, zegt Maria. 'Ik denk niet in termen van zwart en wit. Dat komt niet eens in mij op.' Het hindert haar niet dat de plantagedirecteur met tientallen slaven in zijn beheer dezelfde man is die haar familieleden vrijkocht om hun een beter leven te geven. 'Slavernij is verschrikkelijk, ik wil het niet goedpraten. Maar ondanks het kwade van die tijd is er toch een zaadje geplant.' 'Ik ben niet activistisch', gaat ze verder. Het slavenregister moet volgens haar geen aanleiding zijn voor strijd over het verleden, maar wel voor aandacht en discussie. De agenda in het huidige slavernijdebat wordt volgens Maria te veel bepaald door activisten. Ze gebruikt liever het woord 'slaaf' dan 'tot slaaf gemaakte', wat volgens haar de historische context van de slavernij juist verhult, en mengt zich nadrukkelijk niet in dingen als de Zwarte Pietendiscussie.

Dan komt Maria's man Bert binnen met verse koffie en wat oude foto's. Van haar grootvader, een statige schoolmeester in de Surinaamse plaats Nickerie, omringd door zijn snelgroeïende gezin. Van haar vader, een vlotte jongeman in een net pak met een sigaar in zijn hand. En van haarzelf, een jonge Surinaamse vrouw die goed kon leren op school. Zo goed, dat ze op haar 19de mocht kiezen of ze wilde studeren in de Verenigde Staten of Nederland. Ze belandde bij een gastgezin in Castricum, studeerde antropologie en Caraïbistiek en woont sindsdien in Nederland. 'Mijn vader zei altijd: Maria, kijk de wereld in.' In koloniaal Suriname, waar ze opgroeide, betekende dat goed je best doen op school en eigenlijk 'zo Nederlands mogelijk zijn'. Lange tijd was Maria daarom niet bezig met haar voorouders en het slavernijverleden. Pas toen ze in 2004 bij het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee) kwam te werken, begon ze zich erin te verdiepen. Ze 'kon er niet meer om heen' en bezocht voor het eerst in lange tijd haar geboorteland. Terwijl ze een enorme oude reiskoffer tevoorschijn haalt, vertelt Maria hoe ze tegenwoordig langs scholen gaat om les te geven over slavernij. De koffer zit vol met haar eigen lesmateriaal. Twee jaar geleden benaderde ze Coen van Galen, die toen al werkte aan het digitale slavenregister, om daar een lesprogramma over te maken. Coen klopte vorig jaar weer bij Maria aan met de pagina van haar overgrootvader, al voordat die openbaar werd gemaakt. Het was de eerste keer dat zij hem zag.

De belangrijkste les van het slavenregister? Dat slavernij een maatschappelijk systeem was, zegt Coen van Galen. Geen kwestie van daders en slachtoffers, maar een werkelijkheid waar beide zijden zich, tot op zekere hoogte, bij neerlegden. Maria voegt daaraan toe: 'Door dit register hoef je je niet meer te schamen voor het verleden, want je kunt eindelijk zien wie die mensen zijn. Er is heel lang een taboe geweest rond slavernij.' Dat verdwijnt nu geleidelijk door de concrete connectie tussen mensen toen en mensen nu, zegt Maria. 'Wij zijn door die tijd gevormd. Het slavernijverleden is van ons allemaal.'

Het Surinaamse slavenregister

Onder leiding van historicus Coen van Galen van de Radboud Universiteit in Nijmegen en Maurits Hassankhan van de Anton de Kom Universiteit van Suriname werkten honderden vrijwilligers zo'n tweeënhalf jaar aan de digitalisering van het register. Het project werd mogelijk gemaakt door een crowdfundingcampagne die 40 duizend euro opleverde, waarvan een groot deel via kleine donaties van 5 of 10 euro. Sinds 31 oktober is het volledige Surinaamse slavenregister te bekijken via de website van het Nationaal Archief. Een eerste deel, dat de jaren 1851 tot 1863 beslaat, was al eerder beschikbaar en werd miljoenen keren bekeken. Toen het tweede gedeelte online kwam, was de aandacht enorm: de website lag urenlang plat. In totaal bevat het register zo'n 17 duizend vellen papier, met meer dan 160 duizend namen.

Grafisch ontwerp op derwijsdossier: Frits Dijkss - www.dubday.nl

HAAGS
HISTORISCH
MUSEUM

Korte Vijverberg 7, Den Haag - www.haagshistorischmuseum.nl

Dit onderwijsdossier GLANS, GLORIE EN MISÈRE, DE GOUDEN EEUW IN DEN HAAG verscheen in oktober 2019 bij de gelijknamige tentoonstelling die van 28 april t/m 27 oktober 2019 te zien was in het Haags Historisch Museum.

Het onderwijsdossier kwam tot stand in samenwerking met de Stichting Stil Verleden, een van de vaste samenwerkingspartners van het Haags Historisch Museum aangaande erfgoed en slavernijverleden.

Fonds 1818

VSBfonds
iedereen doet mee